

Максим Карповець

Острог (Україна)

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Зважаючи на достатньо розлогі філософські теорії Михайла Грушевського, дослідникам його творчості досить таки складно виокремити цілісну концепцію культури, хоча сама проблематика є чи не найбільш важливою. Фактично мотив культури в науковця вплетений у його історію української культури, тому питання ще й у тому, чи можливо сформулювати поняття культури без врахування українського контексту. З іншого боку, якщо це можливо, то чи не відбудеться «конфлікт інтерпретацій», коли філософський концепт із його універсалізацією не перетинатиметься з конкретними сюжетами історії України, що для Грушевського є принциповим. Отже, щоб зрозуміти філософську теорію культури, потрібно розкласти цю проблему на окремі сюжети, де основною є ідея європейської культури з її раціональним та автономним простором буття.

Німецька класична філософія мала ключове значення у становленні філософських поглядів дослідника, зокрема ідеї І. Канта та Й.Ф.Г. Гегеля. Попри це, вирішальним була не трансцендентальна філософія з її високим рівнем узагальнення та систематизації, а, насамперед, філософія романтизму. У цьому сенсі Грушевський сам неодноразово говорив про Гердера, як того романтика, що найбільше вплинув на нього. Багато сучасних дослідників культури називають німецького філософа й теолога родоначальником культурології, принаймні в її просвітницькому інваріанті. Так чи так, найбільш важливим для філософії культури є ідея традиції Гердера, що актуалізує також питання про цінність народу й нації. Він стверджує, що культура «захоплює людину та формує її голову», стаючи інтегративним началом для цілого людства. Відповідно, для Грушевського ця теорія стала ключовою в осмисленні

української культури в її вихідних ціннісних та смислових засадах.

Ідея духу як надприродного елемента в культурі є визначальним концептом його філософії. Ця думка не оригінальна (загалом, більшість своїх ідей Грушевський перейняв у європейських філософів, проте зумів їх вписати в український контекст), але вона важлива для окреслення самобутності української культури. Наявність духу як позачасового, а отже, позаісторичного складника культури формує цілісність та унікальність. На подібну ідею натрапляємо в Максимовича, який теж у типово романтичному стилі філософування інтерпретував народ як буття духу. Як бачимо, українська культура не тільки існує, але й володіє своїм унікальним духовним полем. Безумовно, така теорія була абсолютно неприйнятна в умовах Російської імперії, де повсякчас трансливався міф про другорядність народів, серед яких був також український.

Цілком логічним і очевидним у філософії культури Грушевського є запозичення геройського начала, ідея якого теж була ключовою для романтиків. Нагадаємо, що романтизм пропонує свою версію героя: він іде всупереч обставинам долі, руйнує соціальну несправедливість, рятує знедолених та принижених. Такі риси були потрібні для формування української ідеї (або й навіть ідеї українця) як духовного компонента культури. В «Історії української літератури» Грушевський пише таке: «З ідеї героїчного твориться новий релігійний світогляд. Герої, котрі сотворили все добре, що є наоколо, творили волею і поміччю ще вищих сил, богів, так як нинішні провідні елементи творять поміччю богів і героїв. Цілком натурально, що й ці боги, котрих волю і силу відбивали в своїх ділах герої, приймали подобу героїв». Проте для багатьох героїчне начало в культурі пов'язане не з романтичною традицією, а з позитивістською, адже герой актуалізує творчі й пізнавальні інтенції в культурі. Тому потрібно звертатись до оригінальних текстів дослідника, щоб адекватно витлумачити цей концепт.

Окрім того, Михайло Грушевський перейняв від Гердера ідею європоцентричності культури. Ідеться не тільки про перевагу європейської культури над іншими (що, безумовно, є початком колоніального дискурсу, який згодом будуть неодноразово критикувати

філософи), а й про необхідність наявності центру для будь-якої культури. Отже, історик відтворив чи не головну для філософії культури ідею централізації людського буття у світі. Наслідком є ідея національної визначеності як те, що структурує й централізує буття кожного народу. Проте така думка неодноразово була піддана критиці, адже могла призвести до шовіністських поглядів, що нерідко траплялося з європейськими націями. Незважаючи на це, Грушевський був твердо переконаний: кожна культура повинна мати національну ідею, без якої вона приречена на занепад. Можливо, такий погляд на культуру зумовлений більше історичними умовами, у яких мислив і творив дослідник, але не потрібно також забувати, що філософія романтизму мала не менший вплив, аніж конкретні віяння часу.

На думку Михайла Грушевського, культура є цілісною замкненою системою зі своїми законами, а отже, завжди потребує розуміння її структури. Дослідник синтезував у своїй теорії різні традиції, але ніде цілісно й послідовно не розвинув концепцію культури, тому для розуміння його філософії потрібно щоразу використовувати метод дешифрування й монтажу. Інша річ, що для науковця культура безпосередньо асоціюється з українським народом як збірним началом цінностей і смислів, централізованим у романтичній ідеї духу. Саме останнє визначає унікальність та позачасовість будь-якої культури, зокрема української. До того ж, використовуючи ідею героїчного начала, Грушевський доводить, що кожна культура повинна мати героя як сподвижника її креативного начала, оскільки саме він згуртовує та спрямовує народ.

Список основних джерел та літератури:

1. Грушевський М. Історія української літератури в 6 т. / М. Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – Т. 1.
2. Зашкільняк Л. Методологічні погляди Михайла Грушевського / Л. Зашкільняк // Україна модерна (Львів). – 1999. – Частина 2-3.
3. Bilas L. Geschichtsphilosophie und ideologische Voraussetzungen der geschichtliche und politischen Konzeption M. Hrushevskyis / L. Bilas // Jahrbücher für Geschichte Ost-Europas. – 1956. – Bd. 3.
4. Herder J. G. Herder on Social and Political Culture / J. G. Herder. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – (Cambridge Studies in the History and Theory of Politics).